

EBÛ BEKİR'İN HALÎFE SEÇİLMESİNDE "İMAMLAR KUREYŞ'TENDİR" HADİSİNİN ROLÜ ÜZERİNE

Prof. Dr. Ali BAKKAL*
Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

On the Role of the Hadith 'the Imams are from the Quraish' in the election of Abu Bakr as the Caliph

According to the Sunni schools of law and theology, the hadith 'the Imams are from the Quraish' was used as a basis of the election of Abu Bakr as the caliph in the assembly of Saida. However, there is no mention of such a hadith neither in the hadith collections nor in the siyar books except in the Ridda of Waqidi. In this book, we realized that the above mentioned hadith was not the first reason on which Abu Bakr was elected as the caliph and that despite this hadith, Sa'd b.Ubada whom the Ansar desired to see as the caliph did not give up his demand of Caliphate and never took oath of allegiance to Abu Bakr. The main reason for this is that this hadith is nothing to do with the election of the head of the government (caliph); rather it is related to the appointment of the military commands. The election of Abu Bakr was totally in accordance with the tribal custom of the day. So, the aforesaid hadith is not legally binding. It does no more than show the social condition of the day.

GİRİŞ

Hilâfetin Kureyş soyuna aidiyeti konusunda çok ciddî ve yüksek düzeyde bir önkabul vardır. Hz.Ebû Bekir'in (ö.13/634) halife seçildiği toplantıda bu hadisle ihticac edildiği yaygın bir kanaat olduğu için, başta fıkıh ve kelâm imamları olmak üzere hemen hemen bütün İslâm bilginleri halifenin Kureyş soyuna mensubiyetini bir şart olarak kabul etmişlerdir.¹ Bu cümleden olmak üzere M. Said Hatiboğlu şu isimleri zikreder:

Ebu'l-Mu'in en-Nesefî (ö.508/1115), "İmâmlar Kureyş'tendir"² hadisine da-

* abakkal@harran.edu.tr, abakkal52@yahoo.com

¹ Hasan Gümüsoğlu, İslâm'da İmamet ve Hilâfet, İstanbul 1999, s. 219.

² Sadece "İmamlar Kureyş'tendir" şeklindeki metin için bkz: Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed (İbn →→

yanarak Ehl-i Sünnet'e göre halifelğin Kureyş'e mahsus olduğunu ifade ettikten sonra, bu görüşün İmâm A'zam Ebû Hanîfe'den (80-150/699-767) mervî olduğunu söylüyor.

Kureyş'in Abdülmuttalib kolundan geldiği bilinen İmâm Şâfi'î'ye (150-204/767-820) göre de hilâfet Kureyş'in hakkıdır.

Müsned'inde rivâyet ettiği Kureyş hadîslerine inanmış bir kimse olarak İmâm Ahmed b. Hanbel (164-241/780-855) için hilâfet makamı, Kureyşli bir fâsıka, fâcice dahi açık olmaktadır. Zulümlerine maruz kaldığı Abbâsi halifeleri bile, onun nazarında meşrûdurlar, arkalarında namaz kılınabilir, birlikte cihâda çıkılabilir.

Ehl-i Sünnet'in akaid imamlarından Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail el-Eş'arî'ye (260-324/874-935) göre Ebû Bekir, Sakife'de Ensâr'a müdahale ederken mezkûr hadisi okumuş, Ensâr da bu hadise boyun eğmiştir.

Diğer akaid imamı Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâturidî'ye (ö.333/944) göre kural olarak en layık olanı imamete getirmek gerekir, fakat mezkûr hadîs gereğince imamın Kureyş'ten olması gerekmektedir; nitekim ashab da Kureyş'ten olanı seçmiş ve ona bey'at etmiştir.

Eş'ârî kelimcilerinin en büyüklerinden sayılan ve fıkhîta mâlikî olan Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib'e (338-403/950-1013) göre Hz.Ebû Bekir ve Hz.Ömer, Sakife'de Ensâr'a karşı mezkûr hadisi delil olarak sunmuşlar ve onlar da boyun eğmişlerdi.

İslâm mezhepleri üzerinde derin bilgisi ve el-Farku beyne'l-Firak isimli ese-riyle şöhret bulan Eş'ârî imamlarından Ebû Mansûr Abdulkâhir b. Tâhir el-Bağdâdî'ye (ö.429/1038) göre Ensâr mezkûr hadisi duydukları için hilâfet davasından vazgeçmişlerdir. İmâmet Kureyş'e hâstır ve onların içinden imâmete lâyık olanlar her zaman bulunacaktır. Sahabenin de imâmetin Kureyş'ten olması

→ →

Ebî Şeybe) (235/849), el-Kitâbu'l-Musannef, I-VII, thk.Kemal Yusuf el-Hut, Beyrut 1989, VI, 403;Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvûd b. el-Cârûd el-Fârisî et-Tayâlîsî (ö.204/819), el-Müsned, Dâru'l-Ma'rîfe, Beyrut trs., s. 125; Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Ali el-Beyhakî, (458/1066), es-Sünenü'l-Kübrâ, Dâru'l-Fikr, yy., ts., VII, 143.

"İmamlar Kureyş'tendir. Onların sizin üzerinizde hakkı vardır; sizin de onların üzerinde hakkı vardır. Onlardan merhametli davranılması istendiği zaman, merhametli olurlar. Hüküm verdikleri zaman, adaletle hükmederler. Söz verdikleri zaman, sözlerini yerine getirirler. İçlerinden kim böyle yapmazsa, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti üzerlerine olsun." şeklindeki metin için bkz: Tayâlîsî, Müsned, s. 125, 284; Ahmed b. Hanbel (ö.241/855), el-Müsned, I-VI, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981, III, 129, 183, VI, 421; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, I-XX, 2. Baskı, thk. Hamdi b. Abdülmecid, Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem, yy., 1983, I, 252; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, VIII, 143-144; Ebû Abdullah Muhammed b. Abdülvâhid el-Makdisî (ez-Ziyâü'l-Makdisî), (ö.643/1245), el-Ehâdisü'l-Muhtâra, I-X, thk.Abdülmelik b. Abdullah, Mektebetü'n-Nahdati'l-Hadis, Mekke h.1410, IV, 403.

"İmamlar Kureyş'tendir. Kim cemaatten bir karış ayrılırsa, boynundan İslâm ipini çıkarıp atmıştır." şeklindeki metin için bkz: İbn Ebî Şeybe, Musannef, VII, 452.

"İmamlar Kureyş'tendir. Kureyş'in iyileri Kureyş'in iyilerinin emirleridir, kötülere de kötülerinin emirleridir. Herkesin bir hakkı vardır. Her hak sahibine hakkını veriniz. Eğer üzerinize Habeşli bir köle bile emir tayin edilirse, onu dinleyin ve sizden birini müslüman olmak ve boynunu vurmak arasında muhayyer bırakmadıkça, ona itaat edin. Annesini kaybeden çocuk gibi kişi boynunu uzatsın. Çünkü dini gittikten sonra, bu kişinin ne dünyası kalır, ne de âhireti." şeklindeki metin için bkz: Taberânî, (ö.360), el-Mu'cemu'l-Evsat, I-X, thk. Târik b. Avdillâh, Dâru'l-Harameyn, Kahire h.1415. IV, 26; Hâkim, Müstedrek, IV, 75-76.

hususunda icmâı vardır.

Abbâsi Halifesi Kâim'e Başkadılık yapan ve el-Ahkâmü's-Sultâniyye isimli eseriyle meşhur olan Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Mâverdî'ye (364-450/974-1058) göre mezkûr hadis Sakife'de Ensâr'a söylenmiş olduğu için onlar Ebû Bekir'e bey'at etmiş bulunmaktadırlar.

Zâhiri mezhebinin büyük imamlarından ve mezhepler tarihinin büyük bilginlerinden Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Hazm'a (384-456/994-1064) göre mezkûr hadis sebebiyle Ensâr hilâfet davasından vazgeçmiştir.

İslâmî ilimlerde bir zirve ve bir dönüm noktası kabul edilen Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî'ye (450-505/1058-1111) göre halife için gerekli olan on şarttan beşincisi neseben Kureysli olmasıdır. Bunun delili de mezkûr hadis ve icmâdır.

Hanefî mezhebinin kelâm, fıkıh ve usûl imamlarından Ebu'l-Mu'in Meymûn b. Muhammed en-Nesefî'ye (418-508/1027-1115) göre mezkûr hadis sebebiyle Ensâr hilâfeti Kureys'e bırakmıştır; Ebû Hanife ve Şâfiî'nin görüşü de böyledir.

Şâfiî bilgini Hüseyin b. Mes'ûd el-Bagavî'ye (436-516/1044-1122) göre, ancak gerekli şartları hâiz bir Kureysli bulunmadığı takdirde, gayr-ı Arab (Acem) bir kimse hilâfete getirilebilir.

Eş'âri kelâm bilginlerinden ve mezhepler tarihi mütehasşislerinden Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülkerim eş-Şehristânî'ye (467, 479-584/1075, 1086-1153) göre, Hz.Ebû Bekir mezkûr hadisi söyleyerek Ensâr'ı kararından vazgeçirmiştir, imâmetin Kureysliden başkasına caiz olmadığına ümmetin icmâı vardır.

Devrinin belli başlı ilimlerinde mütebahhir ve üç yüz cildi bulduğu söylenen eserleriyle şöhret ve tesiri günümüze kadar devam etmiş olan Harranlı Hanbelî bilgin Ahmed b. Abdülhalim b. Teymiyye'ye (661-728/1263-1328) göre de imamet sadece Kureys'e mahsustur.

Seyyid Bey'in "Mezheb-i Hanefî'de 600 seneden beri onun ayarında bir âlim yetişmemiştir" dediği Sadru's-Şeria Ubeydullah b. Mes'ûd el-Buhârî'ye göre de imamın Kureys nesebine mensûbiyeti imâmetin şartlarındanındır. Fakat o ayrıca şunu da söylemiştir: "Zaruret varsa şart ortadan kalkar. Zamanımızda Kureyslilik şartı da düşmüştür."

En mükemmel kelâm kitaplarından el-Mevâkıf'in sahibi Kâdi İcî İdadüddin Abdurrahman b. Ahmed (680-756/1281-1355), imamette Kureyslilik meselesini ihtilâflı şartlar arasında sayar. Ancak kendisi mezkûr hadise tâbidir. Sahabe bu hadis istikametinde hareket etmiş, dolayısıyla bu şart kesinleşmiştir. "Habeşli köle dahi olsa itâat edin"³ hadisini delil gösteren muhâliflere cevaben, bu hadisin, İmamın tayin ettiği emirlerle ilgili olduğu kanâatini taşıdığını söyler.

³ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî (ö.256/870), Sahihu'l-Buhârî (el-Câmi'u's-sahih), Çağrı Yayınları, İstanbul 1981, Ahkâm 4 (VIII,105), Ezân 56 (I,171); Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, Neylü'l-Evtâr Şerhu Müntekâ'l-Ahbâr min Ehâdisi Seyyidi'l-Ahyâr, Mısır 1391/1971, VIII, 298; Nüreddin Ali b. Ebi Bekr el-Heysemi, (ö.807/1404), Mecme'u'z-Zevâid ve Menba'u'l-Fevâid, I-X, 3.Baskı, Dâr'u'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1967, V, 192 (Hadisi Taberânî tahrir etmiştir); Serahsî, Şerhu's-Siyerî'l-Kebîr, Mısır, 1971-72, I, 168, No. 171. İbn Haldun, Mukaddime, çev: Süleyman Uludağ, İstanbul 1982, I, 554.

İcî'nin metnini şerheden Seyyid Şerif (Ali b. Muhammed) el-Cürcânî'ye (ö.816/1413) göre Hz.Ebü Bekir, Sakîfe günü Ensâr'a karşı mezkûr hadisle istidlalde bulunmuştur.

Meşhûr Mâlikî usûlcüsü Ebû İshâk İbrahim b. Musa eş-Şâtıbî (ö.790/1388) de mezkûr hadisi Cürcânî gibi anlar.⁴

Günümüzde konuyla ilgili ilk ciddi araştırma, Mehmed Said Hatiboğlu'nun küçük bir kitap büyüklüğündeki "İslâm'da İlk Siyâsî Kavmiyetçilik: Hilafetin Kureyşliliği" adını taşıyan makalesidir.⁵ el-Kettânî (ö.1345/1926) gibi bazı hadisçilere göre "İmamlar Kureyş'tendir" rivayeti tevatür derecesine yükselmiş bir hadis olduğu halde,⁶ Hatiboğlu'na göre "seçim yerinde, İmamların, halifelerin Kureyş'ten olacağına dâir herhangi bir peygamberî hüküm asla bahis konusu edilmemiş olduğu için" bu hadis uydurmadır. Ayrıca hadis, İslâm'da kavmiyetçiliğin yasaklanmış olması ilkesine aykırıdır. Dolayısıyla hiçbir şekilde bu hadisle ihticac edilemez.

Şüphesiz bu hadisle istidlâl edilmesi gereken ilk yer, Hz.Ebü Bekir'in halife seçtiği Benî Sâide Sakîfesi olmalıdır. Zira Hz.Peygamber'in siyâsî halefini seçme işine ilk teşebbüs, Medîneli Ensâr'dan gelmiş olup; Muhacirlerin, halifeliliğin kendi hakları olduğunu ispat için, bu mekanda, böyle bir hadisi delil olarak kullanmaya şiddetle ihtiyaçları vardı.

Hz.Ebü Bekir'in halife seçilmesi olayını anlatan bazı rivayetlerde "İmamlar Kureyş'tendir" hadisinin delil olarak kullanılmasından açıkça söz edilmezken, bazılarında ise açık ifadeler bulunmaktadır.

Hadîsin Delil Olarak Kullanıldığından Söz Etmeyen Rivayetler

1. Bu konuda en meşhur rivayet, bizzat olayın içinde bulunan Hz.Ömer'e aittir. Hatiboğlu'nun ifadesiyle bu rivayeti, İslâm kitâbiyatının en eski ve en kıymetli beş kaynağı müştereken kaydetmişlerdir:

İbn İshâk (85-151/704-768)⁷

Abdürrezzâk b. Hemmâm (126-211/743-826)

Ahmed b. Hanbel (164-241/780-855)

Buhârî (194-256/810-870)

Taberî (224-310/839-923)

Bu eserler mezkûr rivayeti İmâm İbn Şihâb ez-Zuhrî'den (50?-124/670-742), o da, Medîneli tâbîi fakîh ve muhaddislerden Ebû Abdillâh Ubeydullah b.

⁴ Bu kısımda zikrettiğimiz alimlerin görüşlerine ait kaynaklar için bkz: M.S.Hatiboğlu. İslâm'da İlk Siyâsî Kavmiyetçilik: Hilafetin Kureyşliliği, AÜİF Dergisi, c. XXIII s.121-213, Ankara 1978, s.172-183.

⁵ Bu makale Kitâbiyât Yayınları arasında kitap halinde neşredilmiştir: İslâm'da İlk Siyasi Kavmiyetçilik Hilafetin Kureyşliliği, Ankara 2005.

⁶ Bkz. el-Kettânî'nin mütevatir hadisleri topladığını iddia ettiği eseri; Nazmu'l-Mütenâsir mine'l-Hadîsi'l-Mütevatir, Beyrut 1980, s. 103.

⁷ Muhammed Hamîdullah'ın tahkikini yaptığı Siratü İbn İshâk'ın dördüncü cüz'ü eksik olduğu için tabîi olarak bu eserde İbn İshâk'ın bu rivayeti bulunmamakta, ancak İbn Hişâm bu rivayeti es-Siratü'n-Nebeviyye'sinde kendisinden nakletmektedir (İbn Hişâm (ö.213-8/828-33), es-Siratü'n-Nebeviyye, I-II/1-IV, tah. Mustafa es-Sekâ, İbrahim el-Eybârî, Abdülhafiz Şelebi, 2. Baskı, Mustafa el-Bâbî el-Halebî tab'ı, Mısır 1375/1955, IV, 655-661.)

Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd el-Huzelî'den (ö.92-99/710-717) almış bulunmaktadır. Aynı zamanda şâir olan bu büyük âlim, İbn Abbâs'tan şu şekilde rivayet etmektedir:

İbn Abbâs (h.önce 3-68/619-687), Kur'ân okuttuğu muhâcirlerden Abdurrahmân b. Avf'ın (ö.31/652) Minâ'daki evindedir. 23/644 senesi hacc mevsimi, hacc merasimini bizzat halife Ömer idâre ediyor. İbn Avf, Halife'nin yanından eve döndüğünde pek heyecanlıdır. Zira birtakım adamlar, ilk halifenin seçiminin oldu bittiye getirildiği propagandasına girişmişlerdir.

Bu dedikodulardan haberdar olan Hz.Ömer son derece sinirlenmiş ve hemen orada, halka durumu aydınlatmak istemişse de, İbn Avf bu işin Medîne'ye bırakılmasını uygun görmüştür. Çünkü şimdi hacc mevsimidir ve halk arasına bazı çapulcu ayak takımının karışmış olması mümkündür, bir karışıklık çıkarabilirler. Halife bu teklifi makûl karşılar, Medîne'ye dönüşlerinin ilk Cuma hutbesinde, meseleyi bütün çıplaklığı ile gözler önüne serecektir.

İbn Abbâs, heyecanla beklediği bu îzâhatı en iyi şekilde dinleyebilmek için, o gün erkenden camiye gitmiş ve minberin yanında yer almıştır.

Ömer, sözü bahis konusu meseleye getirerek: "Sizden birisi, Vallâhi Ömer ölürse, falan adama (Talha'ya) bey'at edeceğim, demiş. Birisinin, Ebû Bekir'e yapılan bey'at aceleye getirildi, demesi, size sakın yanlış mânalar verdirmesin. Aslında her ne kadar böyle olmuşsa da, Allah, bu şartlar altında verilmiş bir kararın doğurabileceği kötülüklerden Ümmeti korumuştur" dedikten sonra: "Mâmâfih Ebû Bekir'den daha münâsibi de yoktu ya" diye ekliyor ve ilk Halife'nin hangi safhalardan geçilerek seçildiğini anlatıyor. Özetleyelim:

Hz.Peygamber'in vefâtını müteâkib, Medîneli Müslümanlar, kendi aralarında Benû Sâide avlusunda toplanmışlar, Hz.Ali ve Zübeyr, Hz.Fâtıma'nın evine çekilmişler, Muhâcirler de Hz.Ebû Bekir'in etrafını almışlardır.

Ensâr, Hazrec'in reisi Sa'd b. 'Ubâde'yi (ö.14) halife seçmek üzeredir ki, birkaç muhâcirle birlikte Ebû Bekir ve Ömer meclise gelirler. Ensâr'ın sözcüsü, İslâm'a yaptıkları hizmetler dolayısıyla, hilâfet makâmına hakları olduklarını ileri sürmektedir. Muhâcirlerin sözcüsü olarak Hz.Ebû Bekir, zikrettikleri fazilete ziyâdesiyle lââyık olduklarını teslim etmiş, fakat şu vâkıyı gözden uzak tutamayacaklarını bildirmiştir:

"..Araplar bu Emr'i (reislik işini) ancak Kureysli şu Hayy'e (cemaate) tanırlar. Onlar Arapların neseb ve mevki bakımından ortada olanıdır."

Hz.Ebû Bekir bu siyâsî vâkıyı belirttikten sonra, o Hayy'e dâhil ve beraberinde bulunmakta olan Ömer veya Ebû 'Ubeyde'den birisini Halife namzedi gösterir. Ensâr'ın temsilcisi, hilâfetin kendilerine inhisar edemeyeceği ortaya çıkınca, ikili başkan teklifinde bulunur: Bir Ensâr'dan, bir de Kureysli Muhâcirlerden Emîr.

Bu teklifin sert münakaşalara sebebiyet vermesi üzerine Ömer, ihtilâfın tehlikeli bir hal almasından endişe eder ve bey'at etmek üzere Hz.Ebû Bekir'e elini uzatır, kendisini orada bulunan Muhâcirler ve Ensâr tâkib eder.

Ensâr'ın başlangıçta halife namzedi olan Sa'd, Hazrec'in reisi idi. Diğer Ensâr kabilesi olan Evsliler, Hazrec'in eski muhâlifleri oldukları için Sa'd yerine Ebû Bekir'i tercihe şâyan bulmuşlar, neticede Sa'd azınlıkta kalmıştı.

O günkü sınırlı bey'atı, ertesi gün Medine Mescidinde yapılan umum bey'at takb etmiş ve Hz.Ebû Bekir, Medinedeki Müslümanların khir ekseriyetiyle ilk İslâm Halifesi seçilmiştir.

H.z.mer, bu seçimin oldu bittiği iddiasına tekrar dönerek şöyle demektedir: "Vallahi, o gün, içinde bulunduğumuz durumda, Eb Bekir'e bey'at etmekten daha iyisi yoktu. şyed bey'at vuku bulmadan oradan ayrılacak olsaydık, onlar (yni Ensâr) kendi ilerinden birisine bey'at edeceklerdi ki, bundan endişe ettik. Zir bu takdirde, ya biz onlara istemeyerek bey'at edecektik, veya muhlif kalacaktık, bunun sonu da anarşı idi."⁸

H.z.mer ve İbn Abbas'tan nakledilen bu bilgileri Hatiboğlu şöyle değerlendiriyor:

a. H.z.Peygamber'in siysi halefini seçme işine ilk teşebbüs, Medineli Ensâr'dan gelmiştir.

b. Ensâr, İslâm'a olan hizmetlerini düşünerek, Halifenin kendilerinden olması fikrindedir.

c. Mekkeden gelmiş Muhâcir Kureyşliler, devletin siysi istikrarını temin noktasından, kendilerinden birisinin başa geçmesi görüşündedirler, çünkü, mensbu oldukları Kureyş kabilesi, bütün Araplarca sayılan bir şöhrete shiptir.⁹

d. Pek ok İslâm liminin kanatinin aksine, taraflardan hiçbirisi, Halifenin Kureyşli olmasını emredici hiçbir hadis veya Peygamber tlimt ne sürmüş değildir. Kaldı ki böyle bir hadis olsaydı, Muhcirlere en büyük destek teşkil eder, başka delile ihtiyaç görmeden onu ileri sürerlerdi. Bzi limlerin zannettikleri gibi, seçim yerinde, İmamların, halifelerin Kureyş'ten olacağına dir herhangi bir peygamberi hüküm asla bahis konusu edilmiş değildir.

e. Memleketin şartları gereği, Kureyş'in iktidardan saf dışı edilemeyeceği zruretini kabl eden Ensâr, iktidar paylaşma teklifinde bulunmuştur. Bu yeni teklif, varlığı ileri sürülen hadis'in aslında mevcut olmadığını gösterir.

f. Muhâcirler, Ensâr'ın bu davranışına kızıp, meseleyi halletmeden çıkıp git-selerdi, H.z.mer'in kanatine göre, Ensâr, gayr-ı Kureyşi birisini pekla halife seebilecekti.

⁸ İbn Hişâm, es-Siratn-Nebeviyye, I-II/I-IV, Kısım. II, c. IV, 657-661; Abdürrezzak b. Hemmâm (.211/826), el-Musannef, thk. Habburrahmn el-A'zam, 2.Baskı, el-Mektebetül-İslmi, I-XI, Beyrut 1403/1983, V, 439-45, H.No:9758; İbn Hanbel, Müsned, I, 55; Buhri, Hudûd 86/31 (VIII, 25- 28); Taberi, Târihu'r-Rusl ve'l-Mulûk, 2. Baskı, thk. Muhammed Eb'l-Fadl İbrahim, Mısır 1969, III, 203-206; İbn Eb şybe, Musannef, VII, 431-33, H.no: 37042-55; Ayrıca bkz. Suyti, Cellddn Abdurrahman b. Eb Bekr, Târihu'l-Hulefâ, thk.Muhammed Muhyiddn Abdülhamid, yy., ts., s. 67-68; İbnül-Esir, İzzeddn Ebu'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed, el-Kmil fi't-Târih, Beyrut 1399/1979, II, 325; İbn Teymiyye, Minhcs-Sünne, III, 118; Hamidullah, Muhammed, İslâm Peygamberi, ev. Salih Tuğ, İstanbul 1980, II, 1174-82; şibli, Mevln en-Nu'mni, Büyük İslâm Tarihi Asr-ı Sadet, İstanbul 1981, IV, 33-50; Hatiboğlu, a.g.m., s. 158-160; Ziyauddin Rayyıs, İslmda Siyasi Düşünce Tarihi, ev. Ahmed Sarıkaya, İstanbul 1990., s. 230-235; Muhammed bid el-Cbiri, İslâm'da Siyasal Akıl, ev. Vecdi Akyüz, İstanbul 1997., s. 261-282; Afif Abdulfettah Tabbra, Rhu'd-dni'l-İslmi, 7. Baskı, Beyrut 1376/1966, s. 305-306; Ahmet Akbulut, Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelmi Problemlere Etkileri, İstanbul 1992, s.55-83; H. Gmşoğlu, İslâm'da İmamet ve Hilâfet, s. 147-155.

⁹ Bu meselede her Kureyşlinin değil, Muhâcir Kureyşlilerin bahis konusu olduğuna dikkat edilmelidir., bkz. İbn Hanbel, Müsned, V, 186.

Şayet mezkûr hadîsin aslı olsaydı, Ensâr'ın böyle bir seçime gitmesi imkânsız olurdu. Ensâr, Hz.Peygamber'in emrini duyacak, fakat buna kulak asmayacak, değer vermeyecek, onu yok farzedip bildiğini işleyecek, Kureys'ten olmayan birisini halife seçecek! Bu, olacak iş değildir.

g. Hz.Ömer, Halifenin Ensâr'dan olması halinde cemiyette fesâd-anarşi çıkacağı teşhisinde bulunmaktadır, çünkü, "Müslümanlarla meşverette bulunmadan birisi ötekine bey'at etse, bu ikisinin öldürülebileceği korkusu ile, kimse onların arkasından gitmez."¹⁰

Hz.Ömer'in görüşüne göre, fesadı önleyecek olan şey, ekseriyetin bey'atını temin etmektir. Reis olacak kimsenin, ekseriyetin tasvibini, müzâheretini kazanabilecek vasıfta olması, dolayısıyla kuvvetli bir taraftar zümresine arkasını dayaması gerekir. Ensâr bu durumda olmadığı için, hilâfetlerinin sâlim işlemesi mümkün değildir. O devrin Müslüman Arapları, henüz kabîle vâkiasını yokmuş farzedecek seviyeye erişmiş değillerdi. Tabiatıyla Medineli ekalliyeti başta görmeye ekseriyetin tahammülü yoktu. XX. asır demokrasisinde azınlığın hükümet olmaması keyfiyetinin bin kûsur sene önceki bu misâlinde Kureys, çoğunluğun temsilcisidir. İlk devirlerde siyâsî kudret sâhipleri onlardı. Daha sonra hakimiyet mihrakları değişince, tabiatıyla Kureys'in yüzüne bakan da kalmayabilecektir.

Hz.Ömer'in yukarıdaki teşhisinden açıkça anlaşılmaktadır ki, kendisi hilâfette Kureysliliği asla, münâkaşa dışı bir şart olarak görmemektedir. Esas olan, meşveretle bir adam seçmektir. Meşveretle, umûmun tasvibini elde edebilme imkânı, ona göre, Kureysli bir Muhâcir müslümandır. Yoksa Kureyslilik, Hilâfetin hadîs'e dayanan, lâzım-ı gayr-ı müfârik (olmazsa olmaz) şartı değildir.¹¹

2. Ebû Saîd el-Hudrî ise özet olarak olayı şöyle anlatıyor:

Ensâr'ın hatipleri kalkıp Muhâcirlere şöyle dediler: "Rasûlüllah (sav) sizden bir adamı emir tayin ettiği zaman (isti'mâl), onun yanına (yardımcı olarak) bizden birini verirdi. Bu yüzden şimdi biz, sizden bir emir, bizden bir emir seçilmesi gerektiği kanaatindeyiz." Ensâr sözlerine devam etti.

Nihayet Zeyd b. Sâbit kalktı ve şöyle dedi: "Rasûlüllah Muhâcirlendendi. İmâm da Muhâcirlerden olmalı. Biz (hayatta iken) Allah Rasûlü'nün yardımcıları olduğumuz gibi, şimdi de (seçilecek olan) o (imâm'ın) yardımcısıyız."

Bunun üzerine Ebû Bekir kalktı ve şunları söyledi: "Ey Ensâr topluluğu! Allah sizin hayrınızı versin. Sözcünüz doğruyu tespit etmiş bulunmaktadır. Eğer bundan başkasını yapmaya yeltenirseniz, sizinle anlaşmamız mümkün değildir."¹²

Bu rivayete göre de mezkûr hadis Hz.Ebû Bekir'in halife seçilişi esnasında delil olarak kullanılmamıştır.

Hadîsin Delil Olarak Kullanıldığını Gösteren Rivayetler

Gönül arzu ederdi ki, ilk Siyer kitaplarında bu konu uzunca anlatılsın. Ancak bu tür kitaplar genellikle Hz.Peygamber'in vefatı veya defniyle sona erdiği için,

¹⁰ Hz.Ömer, başkanlığı Şurâ'nın işi olarak görmektedir. Krş. Abdurrezâk, Musannef, V, 447 , H.No: 9760.

¹¹ Hatiboğlu, a.g.m., s.160-61.

¹² İbn Hanbel, Müsned, V, 186.

tabii olarak bu eserlerin çoğunda, Hz.Ebû Bekir'in halife seçilişine yer verilmez. Meselâ bu cümleden olmak üzere Vâkidî (ö.207/823) el-Megâzî'sinde¹³, İbn Hazm (ö.456/1060) Cevâmi'inde¹⁴ İbn Kalic (Kılıç) (ö. 762/1361) el-İşâra'sında¹⁵, İbn Cemâ'a (ö.767/1366) el-Muhtasarı's-Sagîr'inde¹⁶ İbn Kesîr (ö.774/1372) es-Sîratü'n-Nebeviyye'sinde¹⁷, İbn Habib (ö.779/1377) el-Müntekâ'sında¹⁸ Hz.Ebû Bekir'in halife seçilişinden bahsetmezler. Bu konuda en ayrıntılı bilgiler Vâkidî'nin er-Ridde'sinde¹⁹, İbn Kuteybe'nin (ö.276/889) el-İmâme ve's-Siyâse'sinde²⁰, Taberî'nin (ö. 310/922) Târih'inde²¹, Ebû Hâtim el-Bustî'nin (ö. 354/965) Ahbâru'l-Hulefâ'sında²², Suyûtî'nin (ö.911/1505) Târihu'l-Hulefâ'sında²³ bulunmaktadır.

Konuyu en ince ayrıntılarıyla anlatan müellif Vâkidî'dir. Ayrıca o, bu konuda en eski olma özelliğine de sahiptir.

Her ne kadar Hatiboğlu, çok kesin bir ifade ile mezkûr hadisle ihticac edilmediğini ileri sürüyorsa da, gerek lafız gerek manâ itibariyle olsun hadisle ihticac edildiğini gösteren rivayetler de vardır.

1. Vâkidî, sahabeden Zübeyr b. el-'Avvâm, Mu'avvez b. Lebid ve 'Âsım b. Ömer b. Katâde kanalıyla kendisine ulaşan bilgileri kompoze ederek on sayfa halinde nakleder. Bu bilgilere göre Hz.Ebû Bekir'in halife seçilişi sırasında mezkur hadisle ihticac edilmiştir. Vâkidî, olayı özetle şöyle anlatır:

Ensâr konuyu müzakere ederken Ebû Bekir, Ömer ve Ebû Ubeyde b.el-Cerrâh, yanlarında Muhâcirlerden bir grupla birlikte çıkageldiler. Kısa süren bir suskunluktan sonra ilk sözü Ensâr'ın hatîbi olan Sâbit b. Kays b. Şemmâs el-Ensârî aldı:

“-Ey Muhâcirler! Siz de biliyorsunuz, biz de biliyoruz ki; Allah, Peygamberi

¹³ Muhammed b. Ömer b. Vâkid (Vâkidî), Kitâbu'l-Megâzî, thk. Marsden Jones, London 1966.

¹⁴ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm ez-Zâhiri (İbn Hazm), Cevâmi'u's-Sîrati'n-Nebeviyye, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1403/1983.

¹⁵ el-Hâfız Mugletay (Moğultay) b. Kalic, el-İşâra ilâ Sîrati'l-Mustafâ ve Târiha men Ba'dehü mine'l-Hulefâ', thk. Muhammed Nizmuddir el-Futeyyih, Dâru'l-Kalem, Dımaşk 1416/1984.

¹⁶ Abdualaziz b. Muhammed b. İbrahim b. Sa'dullah b. Cemâ'a (İbn Cemâ'a), el-Muhtasarı's-Sagîr fî Sîrati'l-Beşîri'n-Nezîr, thk. Muhammad Kemalüddin İzzüddin, 'Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1408/1988.

¹⁷ Ebu'l-Fidâ İsmail b. Kesîr (İbn Kesîr), es-Sîratü'n-Nebeviyye, thk. Mustafa Abdülvahid, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1396/1976. Ancak İbn Kesîr, el-Fusûl'ünde Benî Sâide Sakîfe'sinde Hz.Ebû Bekir'in halife seçilişini birkaç satırla geçirir. Bkz. el-Fusûl fî Sîrati'r-Rasûl, thk. Muhammed el-lyd el-Hatrâvî ve Muhyiddin Mesto, Mektebetü Dâru't-Türâs, Dımaşk 1413/1992, s.221.

¹⁸ el-Hasen b. Ömer b. Habib (İbn Habib), el-Müntekâ 'an Sîrati'l-Mustafâ, thk. Mustafa Muhammed Hüseyin ez-Zehabî, Dâru'l-Hadis, Kahire 1416/1996.

¹⁹ Muhammed b. Ömer b. Vâkid el-Vâkidî, Kitâbu'r-ridde ve nebze min fütühü'l-İrâk, nşr.Muhammed Hamidullah, Editions Touguı, Paris 1409/1989, s. 21-30.

²⁰ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî (İbn Kuteybe), el-İmâme ve's-siyâse, I-II, thk.Taha Muhammed ez-Zeynî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, trs., I, 12-18.

²¹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Târihu'l-Ümem ve'l-Mulûk, I-XIII, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1407/1987.

²² Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed el-Teymî el-Bustî, Ahbâru'l-Hulefâ', I-II, thk. el-Hâfız es-Seyyid Aziz Bey, yy., trs, II, 419-422.

²³ Celalüddin Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyûtî (ö.911/1505), Târihu'l-Hulefâ, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, yy., ts., s.67-72.

Muhammed'i (sav) gönderdi. İşin başında O, Mekke'de ezâ ve cefâ içinde oturuyor ve kavmi tarafından yalanlanıyordu. Sonra Allah O'na hicreti emretti ve üzerine savaşmayı farz kıldı. Allah O'nu memleketinden çıkardığında biz O'nun yardımcısı olduk, şehrimiz de hicret yurdu oldu. Sonra siz bize geldiniz; mallarımızı sizinle paylaştık.. Ve yine biliyorsunuz ki, Peygamber (sav) bu dünyadan göçüp gitti, fakat hiç kimseyi halef bırakmadı. Şüphesiz insanların vekil ettiği, Allah'ın ve Sünnet-i câmi'a'nın vekil ettiği'dir. Bu ümmet dalâlet üzere birleşmez. Biz Allah'ın yardımcısıyız. Şimdi bizde insanların bir emâneti vardır. Ey Muhâcirler topluluğu! Yanınızda ne varsa ortaya koyunuz."

Sâbit sözlerini bitirince, Ebû Bekir ona doğru yöneldi ve şöyle dedi:

"-Ey Sâbit! Ömrüme yemin olsun ki, kavmin (Ensâr) senin dediğin gibidir.. Siz de biliyorsunuz ki Araplar bu konuda ancak Kureyş'e razıdır. Çünkü onların yurdu Arapların ortasıdır (kavşak noktası) ve İbrahim (as)'ın daveti de onlara gelmiştir. Ben şu iki adamdan birine razıyım: Ömer b. el-Hattâb ve Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh. Hangisini isterseniz ona bey'at ediniz."²⁴

Müzakereler devam eder. Bir ara Hubâb b. el-Münzir, biri Ensâr'dan diğeri Muhâcirlerden olmak üzere iki emîr seçilmesi teklifinde bulunur. Fakat bu teklif kabul edilmez. Ortalık kızışır. Sözler sertleşmeye başlar. Nihayet bir Ensârî olan Ma'n b. Adiy araya girip şu sözü söyler:

"-Ey Muhâcirler! Allah'a yemin olsun ki, Allah'ın yaratıkları içinde bizim yanımızda sizden daha aziz bir şey yoktur.. Hz.Peygamber de bu konuda "İmamlar Kureyş'tendir" buyurmuştur. Bu işin onlarda olması gerekir."

Beşîr b. Sa'd el-Ensârî²⁵ de, Ma'n'ı destekleyici mahiyette konuşur:

"-Evet, Allah'a yemin olsun ki, biz de bu sözü Hz.Peygamber'den duyduk. Biliyoruz ki, kendisinden sonra da emîrlik işinin sahibi onun kavmidir.. Ey Ensâr! Allah'tan korkun ve bu işte onlara muhalefet etmeyin."

Bu sözler üzerine Ebû Bekir şöyle dedi:

"Ne güzel ettin! Allah'ın rahmeti seninle olsun ve sana İslâm'dan büyük bir hayır nasib etsin. Ben bu işi istemiyorum İşte Ömer ve Ebû Ubeyde! Hangisini isterseniz, ona bey'at ediniz."²⁶

Ancak tartışma yine devam eder. Neticede Hz.Ebû Bekir'e bey'at edilir. Ensâr'dan da birçokları bu bey'ata katılır. Ancak Sa'd b. 'Ubâde'nin seçilmesi için gayret sarfeden Hazreç'liler o gün için bey'at etmeyip toplantıyı terkederler.²⁷

²⁴ Sâbit b. Kays'ın Hz.Peygamber'in bu konuda kimseyi halef bırakmadığı şeklindeki sözlerine dikkat edilmelidir.

²⁵ Vâkîdî, Beşîr'in bu davranışı hakkında yorum yapmazken, İbn Kuteybe'ye göre Beşîr b. Sa'd, kıskançlık yüzünden böyle davranmıştı. Çünkü Beşîr Hazrec'in önde gelenlerinden (şâdât) ve Ensâr onun değil de Sa'd b. 'Ubâde'nin emîr olması konusunda ittifak etmiş bulunuyordu. (İbn Kuteybe, el-İmâme ve's-Siyâse, I, 16).

²⁶ Vâkîdî, Kitâbu'r-Ridde ve Nebze min Fütüh'l-İrâk, nşr. Muhammed Hamidullah, Editions Tougu, Paris 1409/1989, s. 21-28.

²⁷ Daha sonra Hz.Ebû Bekir, bey'at etmesi için Sa'd'a müteaddit defalar haber gönderdi, fakat Ebû Bekir vefat edinceye kadan ona bey'at etmedi. Sonra Hz.Ömer halife seçildi; ona da bey'at etmedi. Daha sonra Şam taraflarına gitti ve hiç kimseye bey'at etmeden orada vefat etti. (İbn Kuteybe,

Vâkıdî'nin rivâyetinde dikkati çeken bazı önemli noktalar vardır:

a. Hz.Peygamber devlet başkanlığı/halifelik konusunda hiç kimseyi halef bırakmamıştır.

b. Halife, insanların vekil ettiği kişidir. Yani halife istişare ve bey'at yoluyla seçilecektir. Ancak bu kişi Allah'ın ve Peygamber'in kendisini vekil etmesi gibi çalışacaktır.

c. Muhacirlerden hiç kimse "İmamlar Kureyş'tendir" hadisiyle ihticac etmemiştir. Mezkûr hadisi ilk olarak söyleyen kişi bir Ensârî olan Ma'n b. 'Adiy'dir.

d. Ma'n, mezkûr hadisi Muhâcirler ve Ensâr birbirlerine girmek üzere iken söylemiştir. Eğer bu sözün işaret ettiği ana konu devlet başkanlığı olsaydı, Ma'n'ın, bu sözü, henüz Muhâcirler gelmeden daha işin başında söylemesi gerekirdi. Zira hadisin bağlayıcı bir nitelikte delil olarak kullanılacağı bir konuda başka söze hacet yoktur. Nassın olduğu bir mevzuda hiç kimsenin sözüne itibar edilmez.

e. Ma'n bu sözü söyledikten sonra Ensâr'dan Beşîr b. Sa'd'ın bu sözü daha önce Hz.Peygamber'den duyduklarını itiraf etmesi, aslında böyle bir sözün Hz.Peygamber tarafından söylenip çokları tarafından bilindiğini gösterir.

f. Ma'n'ın bu sözü söylemesinden sonra, bu söz bir hadis gibi değil, tavsiye niteliğinde bir söz gibi algılanmıştır. Çünkü münakaşalar devam etmiş, Sa'd b. 'Ubâde hadise rağmen halife seçilme arzusundan vazgeçmemiş, daha sonra ne Hz.Ebü Bekir'e ve ne de Hz.Ömer'e bey'at etmiştir. Eğer konu nassa dayanan bir mesele olsaydı, onun ve beraberindeki Hazreçlilerin böyle davranması düşünülemezdi.

2. Benî Sâ'ide Sakîfesinde "İmamlar Kureyş'tendir" hadisiyle aynı anlama gelen başka rivayetlerle ihticac edildiğini gösteren rivâyetler de vardır.

a. Humeyd b. Abdurrahman, Ebû Bekir'in bey'at günü Ensâr'a karşı Hz.Peygamber'in şöyle dediğini rivâyet ediyor: "İnsanlar bir tarafa, Ensâr başka bir tarafa gitse; ben Ensâr'ın gittiği yoldan giderim." Hz.Ebü Bekir bu sözü naklettikten sonra Sa'd b. Ubâde'ye (ö.14) dönüp şöyle diyor: Ey Sa'd! Sen de biliyorsun ki Rasûlullah şöyle demişti; -çünkü sen o zaman oturmuş bu sözü dinliyordun- "Kureyş bu işin vâlileridir (Kureyşün, vulâtü hâza'l-emr). İnsanların iyileri Kureyş'in iyilerine, insanların kötülere de Kureyş'in kötülerine tabidir." Sa'd b. Ubâde, Hz.Ebü Bekir'i şu sözle tasdik ediyor: "Doğru söyledin; biz vüzerâyız (vezirler), sizler de ümerâsınız (emirler)."²⁸

Heysemî (807/1404), Humeyd b. Abdurrahman'ın Hz.Ebü Bekir'e yetişmediğini kaydeder. Bu senetle hadis munkatı'dır; hadisin ikinci râvîsi yoktur.

Anlam bakımından "İmamlar Kureyş'tendir" demekle, "Kureyş insanların vâlisidir" demek arasında bir fark yoktur. Konuya manâ yönüyle bakıldığında, bu rivâyete göre mezkûr hadisle ihticâc edilmiştir.

b. Beyhakî'nin, Ebû Abdullah b. el-Hâfız – Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Ya'kûb – Ahmed b. Abdülcebbar – Yunus b. Bükeyr – Mahammed b. İshâk b. Yesâr – Ebû Bekir yoluyla tahrir ettiği bir rivâyete göre Hz.Ebü Bekir, bey'at

→ →
el-İmâme ve's-Siyâse, I, 17).

²⁸ Heysemî, Mecma'u'z-Zevâid, V, 191 (Ahmed b. Ahbel'den); Suyûtî, Târihu'l-Hulefâ', s. 70.

günü Ensâr'ı ikna etmek için şu sözleri söylemiştir:

"Allah'a itaat ettikleri ve O'nun emri doğrultusunda hareket gittikleri müddetçe bu iş Kureyş'tedir. Bu husus size Peygamber'den ulaşmış veya onu bizzat Allah'ın Rasûlü'nden işitmişsinizdir. Anlaşmazlığa düşmeyiniz. Aksi takdirde dağılıp gücünüzü kaybedersiniz. Sabrediniz. Allah sabredenlerle beraberdir. Biz ümerâ (emirler), sizler vüzerâsınız (vezirler) ve dinde kardeşimizsiniz. Dinde bizim yardımcımızsınız."²⁹

Bu rivâyete göre Hz.Ebû Bekir, manâyı Hz.Peygamber'e izafe ederek "Bu iş'in Kureyş'e ait olduğunu" ifade etmiş, Ensâr da bunu kabul etmiştir. "Bu iş" ile "halifelik" kastediliyorsa, "İmamlar Kureyş'tendir" hadîsi lafzî olarak olmasa bile anlam itibariyle ilk halife seçimi esnasında delil olarak kullanılmıştır.

c. Yine Beyhakî'nin tahrir ettiği bir rivâyete göre Hz.Ömer, Sakife'de Hz.Ebû Bekir'in halife seçildiği mecliste Ebû Bekir'in ardından şöyle demiştir:

"Ey Ensâr topluluğu! Allah'ın Rasûlü'nden veya aranızda O'ndan duyan birisinden işitmediniz mi ki, Rasûlüllah şöyle demişti: "Allah'a itaat ettikleri ve O'nun emri doğrultusunda gittikleri müddetçe, vâliler (vulât) Kureyş'tendir." Ensâr'dan biri şöyle dedi: "Evet, şu anda hatırladık." Hz.Ömer de bu söz üzerine "Biz bu işi sadece bu yüzden istiyoruz. Ey hâzırûn! "Haktan sonra ancak sapıklık vardır. Nasıl da çevriliyorsunuz!"

Bu rivâyetin senedi, yukarıda Ebû Bekir'in sözünün nakledildiği rivâyetle aynıdır.³⁰

Bu rivâyete göre "İmamlar Kureyş'tendir" hadîsi, bey'at gününde "Vulât (vâliler) Kureyş'tendir" formatında kullanılmış bulunmaktadır.³¹

d. Mâverdî, herhangi bir sened ve kaynak göstermeksizin, Hz.Ebû Bekir'in Sakife günü Ensâr'a karşı "İmamlar Kureyş'tendir" hadîsini delil getirdiğini, bunun üzerine Ensâr'ın da muhalefet etmeyi bırakıp Ebû Bekir'e bey'at ettiklerini kaydeder.³²

Mâverdî, "Bütün müslümanlarca kabul edilen bu delile karşı bir şüphe mevcut değildir; aksi bir rivâyet ve bir söz de yoktur"³³ demekle beraber, asırdaşı Ebû Ya'lâ el-Hanbelî, Kureyş'e mensubiyet şartını açıklarken bu hadîsi delil almamış, Ahmed b. Hanbelî'nin "Kureyş dışından halife olmaz."³⁴ sözüne dayanmıştır:

²⁹ Beyhakî, es-Sünen, VIII, 143.

³⁰ Beyhakî, es-Sünen, VIII, 143.

³¹ Beyhakî, es-Sünen, VIII, 143.

³² Ebu'l-Hasan Ali el-Mâverdî, (ö.450/1058), el-Ahkâmü's-Sultâniyye, çev, Ali Şafak, Bedir Yayınları, İstanbul 1976, s. 6-7.

³³ Mâverdî, a.g.e., s. 7. Mezkur hadîs delil olarak kullanılsın veya kullanılmasın, Hz.Ebû Bekir'in hilâfeti, icmâa yakın bir çoğunlukla kabul edilmiş, nazari olarak bile halifeliliği hicri ikinci yüzyılın başına kadar tartışılmamıştır. Hicri ikinci yüzyılın başında, Muhammed el-Bâkır, kardeşi Zeyd b. Ali b. el-Hüseyn ile anlaşmazlık içine girer. Anlaşmazlıkları da Hz.Ebû Bekir ile Hz.Ömer'in "halife" olarak durumları çerçevesinde gerçekleşir. Bu uyuşmazlık iki ayrı fırka doğurur: İmâmiyye ve Zeydiyye. Muhammed el-Bâkır taraftarlarına İmâmiyye denilir. İlk iki halifeyi tanımadıkları veya diğer bir görüşe göre İmam Zeyd'i onaylamadıkları için bu fırkaya "Râfiziyye" de denilmiştir. Zeyd'den yana olanlar ise "Zeydiyye" diye anılmıştır. (Z. Rayyıs, İslâm'da Siyasî Düşünce Tarihi, s. 100).

³⁴ Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, el-Ahkâmü's-Sultâniyye, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1982, s. 20.

Ahmed b. Hanbel, hadîsin Sakife günü delil olarak kullanıldığını zikretmemekle beraber, Enes b. Mâlik ve Ebû Berze yoluyla imametın Kureyş'e ait olduğunu ifade eden hadîsleri Müsned'inde zikrettiği için, kendisinin bu kanaatte olduğu hususunda şüphe yoktur.

Hız.Ebû Bekir'in Halife Seçilmesiyle İlgili Rivâyetlerde Dikkati Çeken Başlıca Hususlar

Câbirin ifadesiyle Hız.Ebû Bekir'in halife seçildiği tarihî oturum konusundaki rivâyetlerde dikkati çeken başlıca hususlar şunlardır:

a. Bu oturumdaki olayların ayrıntılarını anlatan rivâyetler, Abbasiler döneminde (tedvin döneminde) yazıya geçirilmiştir. Raviler, bu rivâyetleri, bundan önceki Emeviler veya Hulefâ-i Râşidîn dönemlerinde özel kayıtlarda yazıya geçirmiş olabilirler. Hangisi olursa olsun, bu rivâyetler, siyasi görevi bittikten sonra, yani Ensâr ya da Muhâcirler için siyasi yandaşlığın söz konusu olmadığı bir zamanda yazıya geçirilmiştir. Hulefâ-i Râşidîn ve Emeviler dönemlerindeki çatışma, öteki taraflar (Haşimiler veya Emeviler..) arasındaydı. Sakife toplantısından sonra, Muhâcirler ve Ensâr adına yazmanın, râvinin "şimdi"sine hizmet eden herhangi bir siyasi anlamı yoktur. Bir de buna, sert olanlarında bile olayların iki tarafın konumunu meşru kılacak biçimde rivâyet edilmesini, bu durumları o sırada söz konusu olan durumun, Ensâr ile Muhâcirler arasındaki rekabetin niteliği açısından tamamen olabilecekleri yansıttığını eklersek, genel içerikleri itibariyle bu rivâyetlerin sahih oldukları söylenebilir. Sözcükler değişik olabilir; gerçekten de bir rivâyetten ötekine, ama içeriği etkilenmeksizin, değişiklik gösterir. Kısacası, Benî Sâide Sakifesi'nde olanları anlatan rivâyetler, farklılıklarına rağmen birbirine tanıklık ederler. Birbirini tamamlayıcıdır, çelişkili değildirler. Kabul edilmelerine engel bir durum yoktur.

b. Muhâcirlerden hiç birinin, ne Ebû Bekir'in, ne Ömer'in, ne Ebû Ubeyde'nin, ne başkasının, Rasûlullah'a (sav) "İmamlar Kureyş'tendir" sözcükleleriyle nisbet edilen, buna dayanarak hilâfetin yeterlilik (ehliyet) şartlarından biri olarak Kureyş'e mensub olmayı benimseyen "Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in ve Eş'ariler'in delil getirdiği hadîsi, delil olarak kullanmamış olmasıdır. Gerçekten de garip olan, hem Ebû Bekir'in, hem de Ömer'in Kureyş'in konumunu vurgulamaya ve Arapların Kureyşli birinden başkasının başlarına geçmesini kabul etmemesi dolayısıyla Hız.Peygamber'e hilafete Muhâcirlerin daha çok hak sahibi olduklarına dayanmaya yönelmiş olmasıdır. Ayrıca hiç biri bu hadîsten söz etmez. Halbuki bu Ensâr'a karşı en güçlü delildir. Çünkü Ensâr, Kureyş'ten değildir, dolayısıyla de, şayet bu hadîs bu toplantıda delil olarak kullanılmış olsaydı, dini bir nassla onların hilâfette hakkı olmayacaktı.

c. Bu hadîsi rivâyet eden Buhârî, Benî Sâide Sakifesi'nde olanlardan söz ederken, Ebû Bekir'in Ensâr'a karşı "Muhâcirler, Arap ailelerinin kavşak noktasıdır ve en soylularıdır" dediğini belirtir, başkaca bir şey söylemez.³⁵

d. Sahabe hilâfet meselesine sırf siyasi bir çözüm bulmuştur. Hâkim mantık, "kabile" mantığıydı.Yani, ne "akide"nin, ne de "ganîmet"ın, Beni Sâide

³⁵ Buhârî, Hudûd 86/31 (VIII, 27).

Sakîfesi'nde ortaya konulan bakış açılarının tercihinde kayda değer bir rolü olmamıştır.³⁶

Bize göre de Hz.Ebû Bekir'in halife seçilişinde tamamen tarihî, siyasî ve sosyolojik gerçekler etkili olmuştur. Benî Sâide toplantısında mezkûr hadîs zikredilmiş olsa bile bu hadîs, Ebû Bekir'in halife seçilişinde bağlayıcı bir nass gibi önemli bir rol oynamamıştır. Hattâ Ensâr, Mekkeli Muhâcirlerin emîrlik konusundaki haklılıklarını görünce yine de, tamamen bu işten vazgeçmek istememişler, biri kendilerinden diğeri Muhâcirlerden olmak üzere iki emîrin seçilmesi teklifinde bulunmuşlardır. Esasen bu durum, Hz.Peygamber tarafından tatbik edilen bir usûldü. Zira O, genellikle Kureys'ten birini seriyye başkanı olarak tayin eder, Ensâr'dan birini ise ona yardımcı seçerdi. Halife seçimindeki münakaşalar uzayınca, biraz da Hz.Ömer'in anî ve insiyâkî tavrı üzerine Hz.Ebû Bekir'in halife seçimi gerçekleşmiştir. Olayın gerçekleşmesinden on üç yıl sonra hâdise tekrar gündeme geldiğinde Hz.Ömer, Hz.Ebû Bekir'in halife seçilmesini "şartlar gereğince en iyi durum" ve "bu görev için de Ebû Bekir'den daha uygun birisinin bulunmaması" şeklinde yorumlamış; çok ihtiyaç olmakla beraber mezkûr hadîse dayanma gereğini duymamıştır. O'nun bu beyanından açıkça anlaşıldığı üzere bazı rivayetlere göre toplantı esnasında dile getirilmiş olsa bile, mezkûr hadîsle bağlayıcı bir nass olarak ihticadca bulunulmamış, sadece Halife'nin Kureys'ten seçilmesi gerektiği konusunda, sosyal ve siyâsî şartları destekleyici ve tamamlayıcı bir unsur olarak kullanılmıştır.

Değerlendirme

a. Mezkur hadîsinin tek metninin "İmamlar Kureys'tendir" şeklinde olduğunu kabul etmemiz halinde, bu hadîsi reddetmemiz mümkün olabilir. Çünkü bu lafızla hadîs, Kütüb-i Sitte'den sadece Nesâî'nin Sünen'inde ve Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde yer alabilmiştir. Fakat hadîsin yaklaşık olarak aynı anlama gelen farklı rivayetlerini dikkate aldığımızda, hadîsi aynı rahatlıkla reddetmemiz mümkün olamayacaktır. Çünkü mâna itibariyle bu hadîsi, başta Buhârî ve Müslim'in Sahih'leri olmak üzere, birçok muteber hadîs mecmuasında bulabilmekteyiz.³⁷ Ayrıca bunlardan birçokları, bazı hadîşçiler tarafından sahih olarak nitelendirilmiştir.

Mâna yönüyle "İmamlar Kureys'tendir" hadîsini destekleyen hadîslerin ana lafızları şöyledir:

"Kureys imâmet ehlidir..³⁸, "Melik Kureys'tedir..³⁹, "..Siz bu işe (emîrlik) insanların en lâıyk olanlarısınız..⁴⁰, "Bu iş (emîrlik) Kureys'tedir..⁴¹, "İnsanlar-

³⁶ Câbirî, *İslâm'da Siyasal Akıl*, s. 269-272.

³⁷ Bir hadîsin, Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerinde bulunmaması, zayıflığının bir delili olmayacağı gibi; bulunması da mutlak olarak sahih olmasının bir delili değildir. Ancak, böyle bir durumu delil olarak değil de, bu yönde bir işaret olarak değerlendirmemiz mümkün olabilir.

³⁸ Muhammed b. İdris eş-Şâfi'î (204/819), *el-Ümm*, I-VII, 2. Baskı, Dârul-Ma'rife, Beyrut 1393/1973, I, 162.

³⁹ Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid*, V, 192.

⁴⁰ Beyhakî, *es-Sünen*, VIII, 144.

⁴¹ Buhârî, *Ahkâm* 93/2, (VIII, 105), *Menâkıb* 61/2, (IV, 155); Dârimî, *Çağrı Yayınları*, İstanbul 1981, *Siyer* 17/ 78, (I, 638); İbn Hanbel, *Müsned*, IV, 94; Beyhakî, *Sünen*, VIII, 141-142; İbn

dan iki kişi var olduğu müddetçe, bu iş (emirlik), Kureyş'te devam edecektir."⁴², "Kureyş'ten bir vâli var olmaya devam edecektir."⁴³, "..Vâliler (vülât) Kureyş'tendir."⁴⁴, Kureyş, hayırda ve şerde kıyamete kadar insanların vâllileridir."⁴⁵, "Ey Kureyş topluluğu! Benden sonra bu işin vâllileri sizlersiniz."⁴⁶, "Bu iş, sizdedir. Birtakım marifetler çıkartmadığınız müddetçe, bu işin vâllileri de sizsiniz."⁴⁷, "Hilâfet Kureyş'tedir."⁴⁸

Bütün bu rivayetler birlikte dikkate alındığında, bu konuda sahih bir rivâyetin bulunmadığını söylemek mümkün değildir. Öyle ki Kettânî gibi bazı hadisçiler, bu konudaki hadislerin tevâtür derecesine çıktığını kabul etmişlerdir.

b. Mezkûr hadisin Benî Sâide toplantısında delil olarak kullanıldığını kabul edenler de etmeyenler de, hadisin halifelikle ilgili olduğu görüşündedirler. Her iki taraf da, hadiste anlam kaymasının olup olmadığını düşünmemiş; hadisi bağlamından, tarihî arkaplanından ve sosyolojik gerçeklerden soyutlayarak değerlendirmişlerdir. Hadisler siyak-sibakı, bağlamı ve tarihî arkaplanı çerçevesinde değerlendirildiğinde bütün bu hadislerin ana konusunun özel anlamdaki halifelik değil, genel anlamdaki "emirlik" olduğu görülür.

Câhiliye devrinde hey'et başkanlarına⁴⁹ ve komutanlara Emir,⁵⁰ kabile başkanlarına ise Şeyh denirdi. Bazen bir kabile birçok kollara ayrılırdı. Bu durumda hepsinin üstünde bir genel başkanları bulunur, buna da Şeyhu'l-Meşâyih denilirdi. Buna bazen Emir unvanının verildiği de olurdu.⁵¹

Hz.Peygamber bazen Medîne'de kalıp, sahabeden bir zâtın komutasında dışarıya ordu ve seriyeler gönderirdi. Bunların sayısı konusunda 35, 36, 47, 48 rakamlarından söz edilmektedir.⁵² Hz.Peygamber, emir diye nitelendirilen bu ordu ve seriyeye komutanlarını genellikle muhâcirlerden seçerdi.

İbn Hişâm'ın (ö.213-8/828-33), es-Sîre'si, İbn Sa'd'ın (ö.230/845) et-

→ →

Hazm, el-Muhallâ, IX, 359; Heysemî, Mecma'u'z-Zevâid, V, 193.

⁴² Buhârî, Menâkıb 61/ 2, (IV, 155), Ahkâm 93/2; Müslim, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981, İmâre 33/4, (H. No: 1820, II, 1452); Ali b. Ca'd (ö.230), el-Müsned, thk.Amir Ahmed Haydar, Müessesetü Nâdir, Beyrut 1990, s.311; İbn Hanbel, Müsned, VI, 94; Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali el-Mevsilî (ö.307/919), el-Müsned, I-XIII, thk. Hüseyin Selim Esed, Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, Dimaşk 1984, IV, 438; İbn Hibbân (ö.354/965), es-Sahih, I-XVIII, thk. Şuayb el-Arnâvud, 2. Baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993, XIC, 162; XV, 33; Beyhakî, Sünen, VIII, 141; Ebû Avâme (ö.316), el-Müsned, I-V, thk. Eymen b. 'Arif ed-Dimaşkî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1998, IV, 350, 368; İbn Hazm, el-Muhallâ, IX, 359.

⁴³ Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, V, 195.

⁴⁴ Beyhakî, es-Sünen, VIII, 143.

⁴⁵ Tirmizî, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981, Fiten, 49, (IV, 503), H.No:2227.

⁴⁶ İbn Hanbel, Müsned, I, 458; Heysemî, Mecma'u'z-Zevâid, V, 192. Krş; Ma'mer, (Abdürrezzâk), el-Musannef, XI, 58; Şâfi'i, el-Ümm, I, 143.

⁴⁷ Tayâlisi, el-Müsned, H.No: 2598; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, V, 193; V, 195.

⁴⁸ İbn Hanbel, el-Müsned, IV, 185.

⁴⁹ İbn Hişâm, es-Sîra, I/II, s. 573.

⁵⁰ İbn Haldun, Mukaddime, I, 610.

⁵¹ Mahmud Esad Seydişehrî, İslâm Tarihi, Er- Tu Matbaası, İstanbul 1983, s.109; Neşet Çağatay, İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağrı, 4. Baskı, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1982, s.99-100.

⁵² Abdu'l-hayy el-Kettânî, et-Terâtibu'l-İdâriyye, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabiyye, Beyrut, trs, I, 314.

Tabakâtü'l-Kübrâ'sı ve el-Kettânî'nin (ö.1345/1926) et-Terâtibu'l-İdâriyye'sinde tespit ettiğimize göre Hz.Peygamber şu kişileri emir olarak tayin etmiştir: Hz.Hamza, Ubeydullah b. Hâris, Zeyd b. Hârise, Seleme b. Eslem, Muhammed b. Mesleme, Sa'd b. Zeyd, Abdurrahman b. Avf, Hz.Ebû Bekir, Gâlib b. Abdullah, Ca'fer b. Ebû Tâlib, Abdullah b. Revâha, Amr b. Âs, Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh, Hz.Ali, Hâlid b. Velid ve Üsâme b. Zeyd. Bunlardan sadece Muhammed b. Mesleme ve Abdullah b. Revâha (Mûte gazasında üçüncü komutan) Ensârdan olup diğerleri Muhâcirlerdendir. Ayrıca Hz.Peygamber, hacc emiri olarak Hz.Ebû Bekir'i, Mekke vâlisi olarak Attâb b. Esîd'i tayin etmişti. Yemen hükümdarı Bâzân el-Fârisî müslüman olunca yine onu vâli olarak yerinde bırakmış, Bâzân vefat edince yerine Sehr'i atamıştı.

Hz.Peygamber'in "Dinleyin ve itaat edin. Hatta, üzerinize başı kuru üzüm tanesi gibi siyah Habeşli bir köle bile tayin edilmiş olsa (ve in üstü'mile aleyküm, ve in ümira aleyküm) aranızda Allah'ın Kitab'ını tatbik ettiği müddetçe, (ona itaatten ayrılmayın)." ⁵³ gibi hadîslerinde geçen emîrlik, halifelik değil seriyye komutanlığı ve kabile başkanlığı gibi görevlere işaret etmektedir. Dolayısıyla bu tür hadîsleri halifelik hakkında delil olarak kullanmak doğru değildir.

Ensâr'dan bazıları Hz.Peygamber'den emîrlik istemiş, ancak O bunlara istedikleri görevi vermemiştir. Meselâ Ebû Zerr'in böyle bir talebine karşı Hz.Peygamber şöyle cevap vermiştir:

"Ey Ebû Zer! Ben seni zayıf görüyorum. Ben kendim için istediğimi, senin için de isterim. Sakın iki kişi üzerine âmir olma, yetim malına velilik yapma." ⁵⁴

Abdurrahman b. Semura'ya da şöyle dediği kaydediliyor:

"Ey Abdurrahman! Emîrlik (emâret) isteme. Eğer senin talebin üzerine sana emîrlik verilirse, o işte yardım görürsün. Bir iş için yemin eder, sonra da aksini yapmakta hayır görürsen, daha hayırlı gördüğün ne ise onu yap, ettiğin yemin için de keffaretle bulun." ⁵⁵

Yine Hz.Peygamber, çok istedikleri halde Ebû Mûsa el-Eş'arî'nin amcasının iki oğluna emîrlik vermemiştir. ⁵⁶

Bu rivayetlerden de anlaşıldığı kadarıyla emîrlik arzu edilen bir görevdi ve Hz.Peygamber bu görevi daha çok Kureys'e mensup olan kişilere veriyordu. Öyle anlaşılıyor ki bu durum bazen itirazlara sebep olmuş; Hz.Peygamber de "İmamlar Kureys'tendir..." vb. ifadelerle kabîleler arasındaki konumu münasebetiyle emîrliğe daha çok Kureys'e mensub olanların layık olduklarını vurgulama ihtiyacını hissetmiş bulunuyordu. Ancak Hz.Peygamber bu konuda bir denge sağlamaya da çalışıyordu: Medine dışına kendisi çıktığı zaman yerine genellikle

⁵³ Buhârî, Ahkâm 4 (VIII,105), Ezân 56 (I,171); Serahsî, Şerhu's-Siyer, I, 168, No. 171; Heysemî, Mecma'u'z-Zevâid, V, 192 (Hadîsi Taberânî tahrîc etmiştir); İbn Haldun, Mukaddime, I, 554; Şevkânî, Neylû'l-Evtâr, VIII, 298.

⁵⁴ Müslim, İmâret 17 (H. no: 1826, V,1457); Ebû Dâvud, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981, Vesâyâ 4 (H.No: 2868, III, 290); Nesâî, Vesâyâ 10, (VI, 255).

⁵⁵ Buhârî, Ahkâm 5,6 (VIII,106); Müslim, İmâret 19 (H.No: 1652); Ebû Dâvud, Harâc 2, (H.No: 2929); Tirmizî, Nüzûr 5 (H.No: 1529); Nesâî, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981, Âdabu'l-Kudât 5 (H.No: 225).

⁵⁶ Buhârî, Ahkâm 7, 12 (VIII,106,107); Müslim, İmâret 7 (H.No: 1733); Ebû Dâvud, Harâc 2 (H.No: 2930); Nesâî, Âdabu'l-Kudât 4 (VIII, 224).

şehrin yerlisi olan Ensâr'dan birini vekil bırakıyordu. Hz.Peygamber'in Medîne'de bıraktığı bu vekillere nâib, âmil, vâli, emîr, halife de denirdi. En çok kullanılan sıfat nâib'tir. Hz.Peygamber'in Medîne'de vekil bıraktığı kişiler şunlardı: Sa'd b. Ubâde, Zeyd b. Hârise, Ebû Lübâbe Beşîr b. Münzir, Osman b. Affân, Abdullah b. Ümm-i Mektûm, Abdullah b. Revâha, Sibâ' b. Urfutat, Nümeyle b. Abdullah el-Leysî, Ebû Rühm Külsüm b. Hüsayn, Muhammed b. Mesleme, Uveyf b. Azbat ed-Düelî, Ebû Dücâne es-Sâidî, Ebû Zer, Abdullah b. Abdullah b. Übey b. Selûl, Sâib b. Osman b. Maz'un, Ebû Seleme b. Abdüsed. Burada ismi geçen 16 kişiden sadece iki kişi Kureyşlidir. Zeyd b. Hârise'yi de manen Kureyşli sayabiliriz. Kendisi Medîne'de kalıp dışarıya bir seriyye gönderdiği zaman ise genellikle onun başına Kureyşli birini reis tayin ediyordu.

Kanaatimizce, Benî Sâide toplantısında Hz.Peygamber'in emirler konusundaki sözleri ve uygulaması gündeme gelmiştir. Hz.Ömer'in rivâyetinde bu hususun belirtilmemiş olması, dile getirilmemiş olması için delil teşkil etmez. Hz.Ömer, konunun en önemli kısımlarını özetleyerek açıklamada bulunmuştur. Ancak bize göre hadîsin kullanılmış olması da, olmaması da çok fazla önemli değildir. Çünkü hadîs, halifelerle değil, Hz.Peygamber dönemindeki emirlerin tayiniyle ilgilidir. Dolayısıyla hadîs, bağlayıcı nitelikte bir nass olmayıp, tarihi şartların gereğini ortaya koyan bir uygulamayı ifade etmektedir.

c. Benî Sâide toplantısında mezkûr hadîsle istidlâl edildiğine dair bir kaydın bulunmadığını gösteren Hz.Ömer rivayeti, Abdürrezzâk b. Hemmâm (ö.211/7826), İbn Hişâm (ö.218/833), İbn Ebi Şeybe (ö.235/849), Ahmed b. Hanbel (ö.241/855), Buhârî (ö.256/870), İbn Kuteybe ed-Dineverî (ö.276/889) ve Taberî (ö.310/892)'nin eserlerinde yer alırken, imâmetin ve emirliğin Kureyş'e ait olduğunu ifade eden rivâyetler Ma'mer b. Râşid (ö.153/770), Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (ö.204/819), Şâfiî (ö.204/819), Vâkidî (ö.207/823), Ali b. Ca'd (ö.230/845), İbn Ebi Şeybe (ö.235/849), Ahmed b. Hanbel (ö.241/855), Dârimî (ö.255/868), Buhârî (ö.256/870), Müslim (ö.261/875), Tirmizî (ö.279/892), Nesâî (ö.303/915), Ebû Ya'lâ (ö.307/919), Ebû Avâne (ö.316/928), İbn Hıbbân (ö.354/965), Taberânî (ö.360/971), Hâkim (ö.405/1014), İbn Hazm (456/1063) ve Beyhakî (ö.458/1066)'nin eserlerinde bulunmaktadır. Hz.Ömer rivâyetine sahih nazarıyla bakıp, diğer rivâyetleri uydurma addetmenin Hadîs Usûlü açısından kabul edilebilir bir tarafı yoktur. Olsa olsa ikisinden birini tercih etme durumu söz konusu olabilir. İmâmetin Kureyş'e ait olduğunu bildiren hadîsi yaralayan iki şey vardır: Birincisi Benî Sâide toplantısında ihtiyaç olduğu halde kendisiyle istidlâl edilmemesi –ki istidlâl edildiğini gösteren rivâyetler de vardır-, ikincisi ise İslâm'da kabileciliğin yasaklanmış olması ilkesine aykırı olması. Hadîsin seriyye komutanlarıyla ilgili olması halinde bu yaralamalar ve çelişkiler söz konusu değildir.

d. Hz.Ebû Bekir'in halife seçilişinde hakim mantık, o günün kabîle gerçekleştiriydi. Hz.Peygamber emirleri tayin ederken de, aynı mantığı kullanmıştı. Halifelik Kureyş'e mahsus olduğu için Hz.Ebû Bekir halife seçilmiş değildir. O günün şartlarına göre sair kabîleler, ancak Kureyş kabilesine mensup birisi halife seçilmesi halinde ona uyarlardı. Hatiboğlu'nun ifade ettiği gibi, "o devrin müslüman Arapları, henüz kabîle vâkiasını yokmuş farzedecek seviyeye erişmiş değillerdi. Tabiatıyla Medîneli ekalliyeti başta görmeye ekseriyetin tahammülü yoktu." Hz.Ebû Bekir'in halife seçiminde bu hususlar açıkça tartışılmıştır. Nite-

kim Hz.Ebû Bekir şöyle demekten kendini alamamıştır: "...Araplar bu Emr'i (reislik işini) ancak Kureyşli şu Hayy'e (cemaate) tanırırlar. Onlar Arapların neseb ve mevki bakımından ortada olanıdır."

e. Benî Sâide toplantısında dile getirilmiş olsa bile, hadîs doğrudan devlet başkanlığı/halifelikle ilgili olmadığı için, Sa'd b. Ubâde ve bazı Hazreçliler tarafından dikkate alınmamıştır. Çünkü onlara göre bu konu (halifelik), Hz.Peygamber dönemindeki emirlik işinden çok farklı bir mahiyet arz etmektedir. Onlar halifelik işini kendilerine tevdi edilmiş bir emanet olarak görüyorlardı. Çünkü Medine hicret yurduydü. Hz.Peygamber'i ve muhâcirleri onlar korumuş, muhâcirlere onlar yardım etmişlerdi. Bu uğurda mallarını ve canlarını ortaya koymuşlardı. Bundan sonra da İslâm'ı ve müslümanları korumak ve kollamak kendilerinin göreviydi. Dolayısıyla halifelik de kendilerinin hakkıydı. Fakat Hazreçli Ensâr bu açıklamalarıyla muhâcirleri ikna edemediği gibi kendilerinden olan Evslileri ve bazı Hazreçlileri de ikna edememişlerdi. Neticede Hz.Ebû Bekir ve Hz.Ömer'in açıklamaları ikna edici olmuş ve biraz acele de olsa Hz.Ebû Bekir'e bey'at edilmişti.

Sonuç

"İmamlar Kureyş'tendir" hadîsi mâna yönüyle ele alındığında sıhhatinden şüphe edilemeyecek bir rivâyet özelliğini taşımaktadır. Ancak hadîs halifeler değil, Hz.Peygamber'in tayin ettiği seriyeye komutanları ve kabile başkanları hakkında vârid olmuştur. Kureyş kabilesinin diğer kabileler arasındaki yüksek mevki ve emir tayin ettiği kişilerin ehliyetli oluşu sebebiyle, Hz.Peygamber, emirleri, genellikle Kureyş'e mensup kişiler arasından seçerdi. O günün kabile yapısı ve sosyolojik gerçekleri böyle bir uygulamayı gerekli kılıyordu. Aynı sosyolojik gerçekler ve gereklilikler Hz.Ebû Bekir'in halife seçildiği sırada da mevcut olduğu için, hadîsin Benî Sâide toplantısında kullanılmış olmasında hiçbir mahzuru bulunmamakta, hatta kullanılması daha uygun düşmektedir.

Hadîsin Benî Sâide toplantısında kullanılıp kullanılmadığını tam olarak bilmiyoruz. Kullanıldığına dair rivayetler güçsüz, kullanıldığı konusunda bir kayıt bulunmayan rivayetler ise daha güçlüdür. Eğer hadîs halifelikle ilgili olsaydı, kullanılması gereken ilk yer, Hz.Ebû Bekir'in halife seçildiği Benî Sâide toplantısı olmalıydı. Ancak şurası bir gerçektir ki hadîs ister kullanılsın ister kullanılsın, Hz.Ebû Bekir'in Kureyş'e mensubiyetinden dolayı halife seçilmesinde önemli bir rol oynamadığı açıktır.

Hız.Ebû Bekir'in halife seçilmesinde hakim unsur, kabile mantığı ve sosyolojik şartlardı. Mekkeli Muhâcirler, devletin siyasî istikrarını temin etme noktasından, kendilerinden birisinin başa geçmesi görüşündeydiler. Sahâbe hilâfet meselesini, mezkûr hadîse dayanarak değil, sırf siyasî bir yolla çözüme kavuşturmuştur.

Mezhep imamları devrine gelindiğinde "İmam" lafzının halifeler için de kullanılmaya başlanması ve seçilen halifelerin Kureyş'ten olması sebebiyle, zamanla hadîsin gerçek anlamı unutuldu ve hadîs, halifelige mahsus bir nass olarak kabul edildi. Böylece özü itibarıyla delil olan Sünnet'e dahil olmayan bu söz, delil olan Sünnet'ten sayıldı. Vâkıya da uygunluğu sebebiyle Osmanlıların Mısır'ı fethine kadar bu hadîsle ilgili ciddi anlamda bir problem ortaya çıkmamıştır. Sadece bazı âlimler meseleyi teorik olarak tartışmakla yetinmişlerdir.

Bağlam sorununun gözardı edilmesi, asırlar boyunca hadîsin yanlış anlaşılmasına sebebiyet vermiştir.